

Tellér Gyula: Középfajú pártdráma - Esszé az SZDSZ mivoltáról I.

2010 március 25. Flag

Szöveg méret

Mentés

-
-
-

• [0](#)

5

Átlag: 5 (1 szavazat)

Mérték

Nem párttörténetet írok, írásomat mégis egy dátummal és egy eseménnyel kezdem: 1988. november 13-án a Jurta színházban a Szabad Kezdeményezések Hálózata nevű laza politikai szerveződés bázisán hosszú vita után megalakult a Szabad Demokraták Szövetsége /SZDSZ/ nevű politikai párt. Nem az égből pottyant, fontos elzárnyai voltak.

Indíték és rekrutáció

1./ Az 1956-os forradalom leverése után gazdaságban-politikában ismét elállt az 1956 előtti helyzet. A forradalom utáni szétziláltságból helyreállított sztálinista típusú tervgazdaság teljesítménye messze elmaradt a kívánatosól és reméltől, s ezen a helyzeten az ismert politikai és fegyelmezési eszközökkel már nem is lehetett változtatni. Elkerülhetetlenül felmerült a mélyebb reformok kényszere. A 'tervezdálkodás új rendszerének' 1957 első napjaiban megígért bevezetése - a vállalati szabadság némi növelése ellenére - késlekedett. Akadályozói - mint mindig - a kényes politikai helyzetre hivatkoztak. A probléma azonban jelen volt, jelen volt a rá vonatkozó baljós tudás, hogy tudniillik a sztálinista tervgazdaság előbb-utóbb összeomlik, jelen voltak a problémát már az 1950-es évek közepén jelző közgazdászok, valamint továbbra is jelen volt az általuk javasolt /és 1955 táján kísérletek tárgyát is képező/ megoldás gondolata: a tervgazdaság szerkezetébe, működésébe a tisztánlátás, a teljesítménymérés és a hatékonyság javítása érdekében piacgazdasági elemeket kell beépíteni. Ezek a gondolatok végül, a körülmények nyomás alatt - mintegy tízéves késéssel - a politikai vezetés által 1966-ban elhatározott, 1968-ban bevezetett új gazdaságirányítási rendszerben /közkeletű néven az 'új mechanizmusban'/ testet is öltöttek.

2./ Egy további évtized alatt azonban - a rendszer toldása-foldása során s az adósságlavina növekedésével - a bennfentesek, a legféltettebb titkok tudói /a felsőbb pártvezetés, a PM, az MNB, a KSH, az OT s az ezekhez kapcsolódó kutatóintézetek, egyetemi tanszékek egyes vezető káderei, Nyers Rezső, Kornai János, Tardos Márton, Nagy Tamás, Mátyás Antal stb./ számára világossá vált, hogy a szocializmus ilyen eszközökkel s főleg: az adott nagypolitikai struktúrák ellenállásával szemben megjavíthatatlan. A párt felső köreiben a mechanizmusreform továbbvitele körül igazi háború bontakozott ki azok között, akik a jelen hatalmat nem akarták kiengedni a kezükből.

és azok között, akik ezt a hatalmat a jövőben is birtokolni, gyakorolni akarták. Ez a küzdelem tipikus elitharc volt, a társadalomnak semmi része sem volt benne. Olyanok küzdöttek, akik a társadalmat nem képviselni, hanem rajta - történelmi küldetésük tudatában - uralkodni akartak. A reform-párti bennfentesek és munkatársaik, bizalmasaik - nem utolsósorban '56-os megpróbáltatásaikra emlékezve - mindinkább szembefordultak a rendszer adott formájával egy jobb változat kialakítása érdekében.

Hasonló törekvést képviseltek azok a - többségükben Kádár börtöneit /esetleg már Rákosi börtöneit is/ megjárt - volt politikusok, értelmiségiek /Donáth Ferenc, Vásárhelyi Miklós, Hegedűs B. András, Litván György, Göncz Árpád, Tánczos Gábor stb./, akik a szocializmus sztálinista alapstruktúrái ellen Nagy Imre mögé húzódva már 1956 előtt felléptek, hogy puccsal vegyék át Rákositól a hatalmat s agresszív, robbanásveszélyes, a szocializmust is destabilizáló politikáját valami jobbra, fenntarthatóbbra cseréljék. Ennek a politizáló értelmiségi csoportnak a tagjai a Nagy Imrét és egyes társait kivégeztet? Kádár uralmát eleve nem fogadták el s eleve a rendszer, pontosabban: a hatalomgyakorlás ilyen vagy olyan megváltoztatásában gondolkodtak.

A politikába a Rákosi-rendszerben és a Kádár-rendszerben erősen involválódott kádereknek a '40-es és '50-es években született gyerekei közül egyeseket ugyancsak nem hagyott érintetlenül '56 szelleme. Ők úgy gondolták /esetleg a családi beszélgetések alapján tényszerően is tudták/: szüleik a Rákosi-rendszerben vagy a forradalom leverésekor jóvátehetetlen hibákat, sőt, bűnöket követtek el, s velük szemben lázadva, hozzájuk képest új utakat, új, követhető ideákat és ideálokat kerestek. Tájékozódásuk iránya sem érdektelen. Egyesek Mao Ce Tung szigorú eszméiben találtak iránymutatást /Demszky, Haraszti, Pór/, mások a fiatal és az 'igazi' Marx nézeteiben tájékozódtak /Földes László excentrikus professzor előadásainak hallgatói; a 'Grundrisse' nagy divatja/, vagy a Sztálin által meg nem hamisított, 'igazi' Lenin irányába tapogatózdtak /Bauer, Juhász/ stb. De az 'ötvenhatosok' nyomán egyre nagyobb ázsiója támadt az amúgy erősen liberális hangsúlyokkal átértelmezett Bibó István eszméinek, vagy általában a nemzetek feletti liberalizmusnak is.

Végezetül megemlítem, hogy a gazdaságirányítás fentebb említett alapintézményeiben /OT, PM és Pénzügykutató, KSH, MNB, Közgazdaságtudományi Kutató Intézet, Szövetkezeti Kutató Intézet, egyetemi tanszékek stb./ az idősebb bennfentesek mellett és hatásuk alatt a '70-es és a '80-as években felnőtt egy igen tehetséges, a makropénzügyek, a tervezés, a vállalati gazdálkodás stb. kérdéseiben igen tájékozott, ugyancsak bennfentes, a gazdaság és a politika legféltehetőbb titkait is ismerő ifjú tudósnemzedék, melynek túlnyomóan 'urbánus' tagjai /Antal László, Bokros Lajos, Csillag István, Lengyel László, Soós Károly Attila, Horváth Piroska, Bauer Tamás, Pető Iván, Kis János, Magyar Bálint, Voszka Éva, Szalai Erzsébet, Surányi György, Gegesi István stb. stb./ az elődeiknél elfogulatlanabb és radikálisabb gazdaságszerkezeti és intézményszerkezeti változásban gondolkodtak. Azaz őket is elsősorban a működőképesebb makroökonómiai konstrukciók érdekelték.

Ki harcol ki ellen?

3./ Ezek az egymással meglehetősen intenzív kapcsolatban álló s hatalomközelbe túlnyomórészt a Rákosi-érában került személyek, csoportok tehát - az 1956 előtti puccsistákhoz hasonlóan - belátták /vagy már eleve úgy gondolták/, hogy a szocializmus általuk elképzelt megjavításának s ezáltal a hatalomban részesedésük további tartós és kényelmes biztosításának a fennálló nagypolitikai struktúrákban és az azokat elfoglaló, működtet? személyekben súlyos akadályai vannak, s ezért az általuk javasolt radikális és teljesítőképes politika számára mozgásteret kell biztosítani. Magyarán: a gazdasági-intézményi alternatíva kidolgozását egy, az '50-es évekbeli Nagy Imre-puccshoz hasonló hatalomszerző puccsnak kell kísérnie, de - az ötvenhatoshoz hasonló élesség? konfrontációt, robbanást és bukást elkerülendő? - egy fokozatos, 'lassított', 'hűtött' puccsnak. A puccs lényege azonban az 1956-oshoz képest nem változott: nem a rendszert gondolták lerombolni, hanem a rendszernek a hatalomhoz és a hatalom adott formáihoz görcsösen ragaszkodó, a reformokat akadályozó, Rákositól és gárdájától '56-ban a hatalmat elvevő irányítóit, a plebejus 'múmiákat' /Kádár Jánost, Kis Károlyt, Biszku Bélát, Németh Károlyt, Gáspár Sándort, Pap Jánost, Czinege Lajost stb./ akarták leváltani, kiszorítani, eltávolítani.

4./ Nem hagyható figyelmen kívül a formálódó szembenállásnak a zsidó-nemzsidó összefüggése sem. A Rákosi-rendszer politikai, tudományos, kulturális és gazdasági vezető posztjain, sajtójában feltűnően sok volt a zsidó származású ember /Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Révai József, Farkas Mihály, Péter Gábor, Vas Zoltán, Gyáros László, Betlen Oszkár, Vásárhelyi Miklós, Eörsi Gyula stb./ . Ezek az emberek - közülük a vezető k - a kötelező sztálinista tisztogatást a '40-es évek végén, az '50-es évek elején elsősorban a párt nemzsidó része ellen hajtották végre /Rajktól Nagy Imréig/. Kádár - feltételezve, hogy a zsidó származású politikusok egy részének a magyar társadalom problémái iránti érzéketlensége vagy a magyar polgársággal és parasztsággal szembeni ellenszenvé és kegyetlenkedései /Farkas, Princz, Bauer, Földes, Szinetár stb./ '56-ban erősen közrejátszottak a rendszer elleni indulatok kitörésében -, saját csapatát túlnyomórészt nem zsidókból válogatta össze s az '50-es

évek végén, a '60-as évek elején a zsidó származásúak, sőt, a zsidós nevek közül sokakat 'visszavont' a politika első vonalából. A Kádár-rendszer ellen a '70-es és '80-as években felvonuló, imént említett 'reformer' csoportok tagjai között viszont megint nagy többségben voltak a meghatározóak voltak a zsidó származásúak /erre az egyik érintett, aki egyébként a Rákosi rendszer rettegett - s később liberálissá vedlett - helyi pártfunkcionáriusa volt, magánbeszélgetésben büszkén fel is hívta a figyelmemet; később ugyanerre hivatkozott Szabó Miklós egy magánbeszélgetésben az 1990 év végi szombathelyi SZDSZ-küldöttértekezleten; a beszélgetésen harmadikként jelen lévő, zsidó származású Gadó György élénken helyeselt/. A Társadalmi szerződés című irat, melynek szerzője az imént elemzett csoportokhoz tartozott, kijelenti: Kádárnak mennie kell! Ebben az iratban ezzel szemben sehol sem olvashatjuk, hogy a felső pártvezetésben szinte egyedül maradt zsidó Aczélnak mennie kell, vagy hogy az irat szerzői is az eltávolítandó 'múmiák' közé számítanak! Aczél később - 1989-ben - az ellenoldal: a népi oldal szólította fel pécsi országgyűlési képviselőségéről való lemondásra, sikerrel. Kérdés, hogy ebben a versengésben és konfrontációban mennyi volt a spontán és mennyi a tudatosan szervezett elem. Volt-e, létezett-e valahol - akár az országhatárokon belül, akár rajtuk kívül - az ő-s-SZDSZ oldaláról az egész folyamatot áttekintő, elemző, szervező és irányító agytröszt. Csurka István annak idején párizsi, New-York-i és tel-avivi sugallatokról beszélt. Forrásait és bizonyítékait azonban sohasem tárta fel. Így hát az a nem mellékes kérdés is megválaszolatlan marad, vajon az ő-s-SZDSZ-nek Kádár és az őt körülvevő 'múmiák' elleni, bizonyítással Aczél által is támogatott fellépése értelmezhető-e és értelmezendő-e az '57-58-as Aczél-Kádár, zsidó-nemzsidó politikai kiszorítási visszavágójának.

Kezdeti lépések, végső célok

5./ Az itt bemutatott csoportok laza, finom kohézióval: baráti kapcsolatokkal, intenzív információcserével egybefűzött együttese - ez a sajátos csíra-SZDSZ, proto-SZDSZ, ő-s-SZDSZ, elő-SZDSZ - a '70-es évek elejétől-közepéig: nem utolsó sorban az olajválság kiábrándító hatásait követően különös politikai mozgásba fogott. Az együttes egyik része továbbra is bent maradt a rendszer fontos intézményeiben s részese volt a rendszer saját logikája szerint előrehaladó reformmunkának. Korrekt tudományos elemzésekkel igyekezett a rendszer fogyatékosságait kimutatni, óvatos intézményi és szerkezeti változtatásokat javasolni s ezzel a rendszervédők - a 'múmiák' - pozícióit gyengíteni /hogy ennek a reformer társaságnak egyes tagjai az ország eladásításában tudatosan vagy csak kontár módon vettek részt, a magyar történelem egyik további nagy nyitott kérdése/. Az együttes másik, fiatalabb része ezt a rendszerkritikát és reformmunkát a koncepcióalkotás vonalán látványosan fölérősítette, felgyorsította, s a piacgazdasági logikát mint egyedül lehetségest védte és propagálta. Egy harmadik rész pedig, vállalva a legalitás keretein kívüli kerülést, nekifogott a rendszer megjavításához vagy meghaladásához szükséges második nyilvánosság létrehozásának, azaz megtette a lassított puccs első, határozottan konfrontatív lépését.

6./ A felszínen is megjelenő közismert eseményei a folyamatnak: a csehszlovák Charta77 tagjainak elítélése elleni tiltakozó aláíráskampány, a Szegényeket Támogató Alap /SZETA/ létrehozása 1979-ben, a Beszélő című 'szamizdat' folyóirat megindítása és fontos helyzetelemző tanulmányai 1981-től, a Monori találkozók 1985-ben, az 'Ötvenhatról nyolcvanhatban' című tanulmánygyűjtemény, Kemény Istvánnak és tanítványainak a cigányságról, a szegénységről és a menedzserekről szóló kutatásai és tanulmányai, a 'Fordulat és Reform' című iratnak és mellékleteinek kiadása 1986-ban s a Lakitelki tanácskozással egy évben: 1987-ben kiadott Társadalmi Szerződés, az említett mondattal: 'Kádárnak mennie kell!' Megjegyzem: nem kis mértékben a közigazgatás-pénzügyes csoportok nyomására és elképzelései alapján az uralkodó politika berkeiben is előrehaladt a gazdasági reformgondolkodás folyt s a piaci alapintézmények óvatos bevezetése: a profitmotívum és a tulajdonosi pozíció erősítése a vállalatokban és a szövetkezetekben, a társasági törvény, a kétszintű bankrendszer és a piaci adórendszer /ÁFA, VÁNYA, SZJA/ bevezetésének előkészítése. Azt mondhatjuk: a '80-as évek közepére az egyik oldalon készen állt a 'lassított, hűtött Petőfi-kör'-szerűen működő ő-s-SZDSZ piacgazdasági elemekre épülő szocializmus-javító gazdasági és politikai programja, a másik oldalon - a hatalom berkeiben - formálódott hozzá a

fogadókészség, s a csoport maga készen állt a hatalom pozícióinak elfoglalására vagy rajtuk a hatalom aktuális birtokosaival való osztozásra, a hatalombirtokokkal való egybeolvadásra. S ennek érdekében, mintegy a terep megtisztítására, az akadályok kívülről való megtámadására és eltávolítására el?reküldte ifjú 'harcosokból' álló rohamcsapatát: a demokratikus ellenzékét, a majdani SZDSZ-t. Azt mondhatjuk, hogy ebben az id?ben: a '80-as évek elején-közepén - amikor ráadásul a messzebbre tekint? sajtómunkások egy jelent?s csoportja is csatlakozott ehhez a rejtett szerkezethez - az ?s-SZDSZ a magyar politikai mozgás jelent?s tényez?je volt. Rejtett törekvése - melyet kés?bb tettekben is, szavakban is nyilvánvalóvá tett -: a piacgazdasági átalakítást - a 'múmiák' kivételével - a kádárista hatalomgyakorlók hatalmi pozícióinak meg?rzésével, illetve a saját hatalmuk megalapozásával végrehajtani s ezáltal a rendszerváltásban a szocializmusnak még a Rákosi-rendszerben a magyar társadalom letaposott polgári részével szemben kialakított er?szerkezetét meg?rizni.

folytatjuk...

forrás: *Nagyvilág*

Tellér Gyula

Ajánló